

Muskö kyrka

© Stockholms stift
Stockholm 2008
www.svenskakyrkan.se/stockholmsstift
info.stockholmsstift@svenskakyrkan.se

Muskö kyrka

Västerhaninge–Muskö församling, Södertörns kontrakt, Stockholms stift

Muskö kyrka 1:1, Muskö socken, Haninge kommun, Stockholms län, Södermanland

Muskö kyrka uppfördes och invigdes 1630. Kyrkan fick sin nuvarande form 1876–1877 då den genomgick en omfattande ombyggnad efter ritningar av en byggmästare Andersson. 1952 genomgick kyrkan ytterligare en stor ombyggnad under ledning av slottsarkitekten Ove Leijonhufvud. Kyrkan är uppförd i trä med en tillbyggnad i form av ett putsat gravkor från sent 1700-tal vid södra långsidan.

Muskö kyrka är skyddad enligt 4 kapitlet lagen om kulturminnen.

HISTORIK

Muskö socken omfattar förutom själva Muskön även de mindre öarna Långgarn, Märsgarn, Vitsgarn, Björnholmen och de öar som bildar Älvsnabbens hamn. Denna hamn är känd sedan medeltid, omnämnd första gången 1444 och var väl använd på grund av sitt djup och skyddade läge. Den låg dessutom lämpligt intill den gamla segelleden söderifrån upp till Stockholm.

Socken har övertagit namnet efter huvudön Muskö där kyrkan finns. Förleden sammanhänger med det bl a i Södermanland påträffade dialektordet musk ”mörker, skugga” (jfr rikspråkets adjektiv svartmuskig). Inget närmare är känt om bakgrunden till namnet.

Den första kända kyrkan på Muskö byggdes förmodligen av byalag och stod på den plats som kallas kapellgårdet, cirka 200 meter nord-

väst om nuvarande kyrka. Riksamiralen Carl Carlsson Gyllenhjelm, som hade Arbottna som förläning lät riva kyrkan på 1620-talet och gav order om ett nytt kyrkobygge. Från den första kyrkobyggnaden härrör troligen nuvarande predikstol, vilken är daterad till 1620-tal.

Enligt traditionen ska Gustav II Adolf ha varit med om invigningen av Muskös nya kyrka innan han for till Tyskland för att delta i trettioåriga kriget 1630. Under 1800-talet blev kyrkan i allt sämre skick och 1868 godkände Överintendantsämbetet ritningar till en ny kyrka. Ritningarna som var utförda av byggmästare I Oskar Eriksson föreställde en putsad tegelkyrka med torn. Av ekonomiska skäl genomfördes inte bygget. Istället genomgick den befintliga kyrkan en kraftig ombyggnad efter ritningar av en byggmästare Andersson. Det är oklart hur mycket av den gamla kyrkans stomme som bevarades vid ombyggnaden. Kyrkan hade i sin ursprungliga form målningar över bibliska ämnen; Syndafallet, Moses, Kung David etc. Fragment av enkla målningar hittades i sekundärt läge vid restaureringen 1952. Bevarat från den tidigare byggnaden är även det Levinska gravkoret från sent 1700-tal.

1797 fick Muskö egen präst tack vare brukspatron Adolf Ludvig Levin som upplät bostad åt kapellpredikanten. Den f d prästgården, Sveden, är belägen söder om kyrkan och såldes av på 1960-talet.

1731 blev Muskö församling utbruten ur

Västerhaninge. Sedan 1922 ligger församlingen återigen under Västerhaninge som annexförsamling.

BESKRIVNING

Omgivningen

Muskö ligger i Stockholms södra skärgård cirka 65 km söder om Stockholm. Muskölandet begränsas i norr av Horsfjärden och i söder och väster av havsfjärden Mysingen. Vägen från fastlandet till Muskö går under vattnet i en 3 km lång tunnel som invigdes 1964. Det finns en stor örlogsbas vid Muskö, delvis insprängd i berget under ön.

Ett omfattande jordbruk och stora naturområden är en del av öns karaktär. Muskö har sedan länge dominerats av herrgårdarna Arbottna och Ludvigsberg med underlydande gårdar och torp. Båda gårdarna byggdes av möbelhandlare Levin i slutet av 1700-talet.

Ön har idag omkring 850 fastboende och en omfattande fritidshusbebyggelse. Vid kyrkbyn har i sen tid ett område med helårsbostäder vuxit upp bestående av villor, radhus och flerbostadshus.

Muskö kyrka och bebyggelsen i dess närhet har fram till modern tid varit öns centrum. Vid landsvägen öster om kyrkan ligger Muskös gamla sockencentrum med komministerbostad från omkring 1800, en f d tiondebod, ett brygg-hus, ett fattighus från 1890-talet, en skola som invigdes 1925 och det f d båtsmanstorpets Vallknopp. Byggnaderna är alla timrade och panelade.

Vid avtagsvägen upp till kyrkan ligger den f d klockarbostaden – en trävilla från 1903 – och Muskös gamla folkskola som uppfördes på 1840-talet. Den senare är en putsad envåning te-

gelbyggnad med mansardtak och fungerar i dag bl a som församlingshem.

Kyrkomiljön

Muskö kyrka står vid en liten öppen plats i skogen på öns östra sida. Kyrkan omges av en plan kyrkogård vilken avgränsas med en häck innanför ett gunnebostängsel. Till kyrkogården kommer man genom tre smidda järngrindar. Grusgångar leder från grindarna till kyrkans entré. Över hela kyrkogården finns gravstenar, de äldsta är från mitten av 1800-talet. Flera gravhällar av kalksten som säkerligen legat på kyrkogården finns i det gamla skolhusets trappa. Väster om kyrkan finns en liten minneslund innanför en låg buxbomshäck.

Nordväst om kyrkan, på en av öns högsta punkter står kyrkans klockstapel, en enkel bockkonstruktion av 1600-talstyp. Huven består av ett spånklätt sadeltak med brädbeslagna gavlar. Den större klockan är enligt inskrift gjuten i juni 1752 av Johan Fahlsten i Stockholm. Lillklockan är gjuten i Stockholm 1665 av A Joh Meijer.

Ett stycke öster om kyrkan ligger församlingshemmet. Byggnaden uppfördes ursprungligen som skola i samband med att skolplikten infördes i början av 1840-talet. Sedan slutet av 1960-talet har byggnaden tillhört kyrkan som församlingshem. Öster om församlingshemmet ligger den f d klockarbostaden som inte längre tillhör kyrkan.

Kyrkobyggnaden

Muskö kyrka har en rektangulär form täckt med sadeltak. Kyrkan står på en stensockel med en stomme av trä. Från den södra fasaden skjuter

Klockstapel från sydväst.

det Levinska **gravkoret** ut. Det uppfördes av Adolf Ludvig Levin (1733–1807), Arbottna herrgård, under 1700-talets senare del. **Koret** är en tunnvälvd putsad tegelbyggnad med ingång från kyrkan.

Exteriör

Kyrkans fasader är klädda med **locklistpanel**. **Gravkoret** är **spritputsat** och målat med kalkfärg. Både **långhus** och **gravkor** har dubbla vindskivor. Förutom fönster och dörrsnickerier är allt målat i en brutet vit kulör.

Kyrkan har en dörröppning i vardera gavel. Entrén till kyrkan är belägen i den västra gaveln

Kyrkobyggnaden med det lilla utbyggda gravkoret från söder.

där det sitter en pardörr med halvfranska dörrar med fem fyllningar per dörrblad. I den östra gaveln sitter en enkeldörr med tre fyllningar. Dörrarna är målade med grågrön linoljefärg.

Långhuset har höga raka fönsteröppningar med **korspost** och fyra bågar per öppning. Bågarna som är småspröjsade har åtta rutor vardera. I **gavelröset** finns en rund fönsteröppning åt varje håll. Åt öster har fönstret en enkel korspröjs och åt väster sitter ett **rosett**fönster. Fönstersnickerierna är målade med ljusgrå linoljefärg. **Gravkoret** har ett rundbågigt fönster åt söder. Runt öppningen finns en slätputsad fönsteromfattning. Fönstret har **korspost** och fyra bågar. De nedre bågarna har liksom övriga fönster åtta rutor per bäge. De övre bågarna är små och runda i överkant med tre rutor per bäge.

Taket är klätt med svart, tvåkupigt betongtegel. På nock och mot vindskivor ligger svartmålad plåt. Runtom är byggnaden försedd med svartmålade hängrännor och stuprör som är handfalsade med skarpa vinklar. Kyrkans västra gavelspets kröns av ett förgyllt kors på en plåtspira. På **gravkorets** gavelspets finns ett enkelt svartmålat järnkors.

Kyrkorummet från väster.

Interiör

I kyrkan ligger ett lackat trägolv. En gravhäll i kalksten från 1682 är nedsänkt i det nordöstra hörnet. Stenen fick sin nuvarande placering i samband med 1877 års ombyggnad. Väggarna är putsade och vitmålade. Det välvda trätaket är vitlaserat och bärs upp av ljusgrå pelare. Även bänkinredning och fönstersnickerier är målade i ljusgrått. Läktarbarriär, **korskrank**, fyllningsdörrar samt bänkinredningens gavelspeglar är laserade i ljusa jordfärger.

I det Levinska gravkoret ligger ett gråmålat brädgolv med två nedsänkta kalkstenshällar, vilka täcker en nedgång till gravkammaren. Hällarna har inskriptioner och ringar i hörnen.

Väggarna är putsade och vitmålade. Det tunnvälvda taket är täckt med vitmålad **pärlepont**. Under kapellets rundbågiga fönster står ett altarbord av trä med målad inskrift. På ömse sidor av fönstret på **korsets** södra vägg sitter trätavlor av **epitafie**karaktär med marmorerade ramar. På tavlan till vänster står namnen på makarna Levins fyra döttrar, på tavlan till höger står namnen på de sex sönerna.

Kyrkans predikstol från 1620-talet togs åter i bruk vid 1952 års restaurering, då den ersatte en predikstol från 1877. 1600-talspredikstolen in-

Kyrkans predikstol från 1620-talet.

fogades 1952 i en lådliknande utbyggnad med ingång från **sakristian**. Vid tillfället konserverade och restaurerade konservator Sven Dalén målningen på predikstolen.

Kyrkans orgel har tolv stämmor och är tillverkad av Grönlunds Orgelbyggeri i Gammelstad 1955. Den tidigare orgelfasaden från 1877 står lutad mot väggen i det Levinska **gravkoret**.

Övriga inventarier

Altartavlan, som föreställer Kristus på korset med Maria Magdalena knäböjande vid mästarens fötter, skänktes till kyrkan 1770 av Adolf Ludvig Levin. Enligt tradition ska den vara må-

Kyrkorummet från öster.

lad av Per Krafft den äldre. Den förgyllda rokokoramen kröns av det svenska riksvapnet och en sluten kungakrona, vilket indikerar att ramen

Koret.

tidigare har innehållit ett kungaporträtt. I kyrkan finns även en nummertavla i enkel rokoko från 1755.

Av kyrkans ljusredskap kan nämnas två ljuskronor av malm. En är från 1600-talets senare del och den andra från 1700-talets första del. I **koret** finns två förgyllda **rokokolampetter**.

Kyrkans **votivskepp** är en fullriggare från slutet av 1800-talet. Kyrkan bevarar mycket silver av vilket en medeltida kalk med **patén** av förgyllt silver kan nämnas. Båda är troligen tillverkade i Sverige vid mitten av 1300-talet. Antingen kommer föremålen från en nu okänd medeltida kyrka på Muskö eller så kommer de från Västerhaninge kyrka. Kyrkan bevarar en järnbeslagen **kyrkkista** vilken kan ha tjänat församlingen ända sedan 1600-talskapellets dagar.

Muskö kyrka har ett flertal intressanta textiler av vilka en del är deponerade i Strängnäs domkyrkomuseum. För drygt ett år sedan återfick kyrkan en **kyrkfana** från omkring 1600, vilken förvaras i en låda på läktaren. En praktfull skrud med **antependium** och **mässshake** av röd sammet är från 1678. Till kyrkans inventarier hör även den Levinska mynt- och boksamlingen som skänktes till kyrkan 1832 av Carl Axel Levin.

KULTURHISTORISK KARAKTERISTIK

Det Levinska **gravkoret** från sent 1700-tal ger kyrkan karaktär och historisk dimension.

Muskö kyrka präglas dock till största del av 1952 års renovering. Fasadernas **locklistpanel** och takets täckning med svarta betongpannor är dominant inslag från 1950-talets ombyggnad.

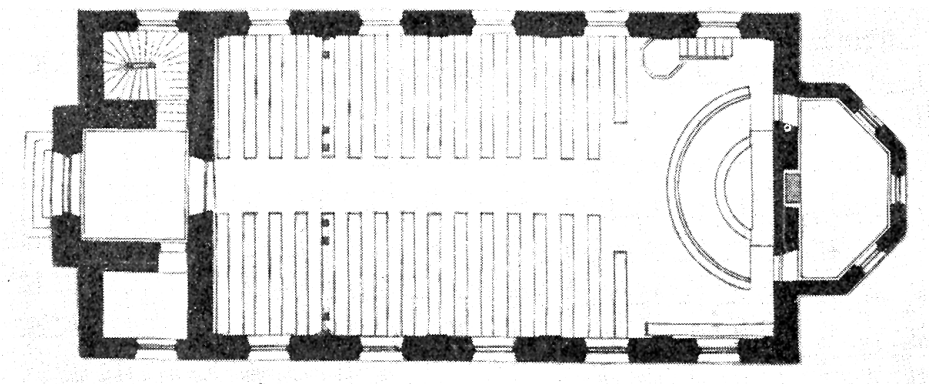
Även interiören präglas av 1952 års ombyggnad då den tidigare enskeppiga kyrkan byggdes

om till en treskeppig hallkyrka, där träpelare bär upp ett tunnvalv och det sena 1800-talets bänkar, **altarring** och predikstol ersattes med nuvarande inredning. Äldre inslag såsom predikstolen från 1620-talet, altartavlan från 1770-talet samt äldre ljusredskap utgör historiska inslag i kyrkorummet.

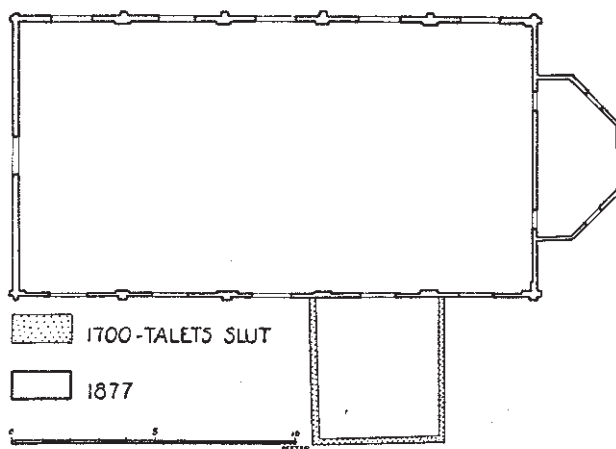
Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön:

- platsen för kyrkan, kyrkogården och klockstapeln har hävd sedan början av 1600-talet
- på kyrkogården finns ett flertal gravstenar från mitten av 1800-talet
- klockstapeln med bockkonstruktion av 1600-talstyp är byggnadshistoriskt värdefull
- det Levinska gravkoret utgör kyrkans äldsta synliga del och är därför viktig för förståelsen av kyrkans byggnadshistoria
- predikstolen från 1620-talets kyrkobyggnad är unik då den tillhör en av länets äldsta. Den bidrar också till förståelsen av Muskös kyrkohistoria
- inventarier såsom silver och textilier från medeltid och 1600-tal är unika och speglar Muskös kyrkohistoria.

ORIENTERINGSPLANER

Plan över kyrkan ur Sörmländska kyrkor 90, band 6.

KRONOLOGI

Årta	Händelse	Källa
1620-tal	Predikstolen härrör troligen från den tidigare kyrkan på ön.	Schnell 1965
1630	Kyrkan uppförs. Enligt reparationsuppgifter var kyrkan rödstruken och timrad med ett tjärat spåntak. I väster fanns vapenhus och förstutrappa och på nordsidan en utbyggd sakristia. Interiört var kyrkan tunnvalvd och målad i brokiga färger.	Andersson 1946
1700-talets senare del	Det Levinska gravkoret byggs till mot kyrkans södra långsida. Gravkoret finansierades av Adolf Ludvig Levin.	dito
1877	Ombyggnad efter ritningar av en byggmästare Andersson. Ombyggnaden är omfattande. Till en början vill man riva kyrkan helt och bygga en ny vilket byggnadsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet sätter sig emot. Det är i stort sett endast det Levinska gravkoret som bevaras från den tidigare kyrkan. Hur mycket som finns kvar av timmerstommen är oklart. Den nya träkyrkan uppförs med en rektangulär form samt en femsidig utbyggd sakristia i öster. Fasaderna kläs nedtill med liggande brädfodring som avslutas under fönstren, och därovanför stående locklistpanel. Fasaderna målas ljusa, troligen vita. Fönsteröppningarna är rundbågiga och försedda med en stor småspröjsad fönsterbåge. I dörröppningen åt väster sitter en pardörr. Taket är täckt med falsad plåt, troligen svartmålad. Åt öster och väster på nocken sitter förgyllda korsprydnader. Kyrkogården avgränsas med ett målat spjälstaket. Interiört: En gravhäll i kalksten läggs i trägolvet i kyrkorummets nordöstra hörn. Bänkinredningen är öppen och altarringen femsidig. På ömse sidor om altaret finns vitmålade fyllningsdörrar till sakristian. Till orgelläktaren kommer man från två trappor längst bak i kyrkorummet. Kyrkorummet och snickeriinredningen är målad i ljusa färger. Vid ombyggnaden ersätts tidigare predikstol från 1600-talet med en ny.	dito
1931	Interiör ommålning.	ATA
1952	Ombyggnad efter slottsarkitekten Ove Leijonhufvuds ritningar. Den femsidiga sakristian rivs och sakristia och textilkammare byggs in i nordöstra respektive sydöstra korhörnan så att ett mindre kor bildas. Exteriört ersätts tidigare brädfodring och panel med dagens locklistpanel, vilken målades med ockragul linoljefärg. Gravkoret avfärgas samtidigt i en brutet vit kalkfärg. Befintliga fyllningsdörrar ersätter 1800-talets fyllningsdörrar och målas i en röd kulör (troligen ädelträimitation).	Andersson 1946

Årtal	Händelse	Källa
1952 (forts.)	Tidigare rundbågiga fönsteröppningar ersätts med dagens fönsteröppningar med korspost . Takets plåttäckning ersätts med dagens betongtegel. Interiört byggs den tidigare enskeppiga kyrkan om till en treskeppig hall, där träpelare bär upp ett tunnvalv, vilket ersätter tidigare tredingstak . Nuvarande bänkinredning och altarskrank tillkommer. Läktarbarriären kortas av mot sidorna. Alla fyllningsdörrar ersätts med nya. 1600-talets predikstol tas åter i bruk och ersätter 1877 års predikstol. Konservator Sven Dalén konserverar och restaurerar målning på predikstolen. Elvärme installeras i kyrkan.	Andersson 1946
1955	Ombyggnad av orgeln. Orgelfasadens ombyggnad utförs efter ritningar av arkitekten Ragnar Johansson. Orgelverket byggs om av Grönlunds orgelfabrik i Gammelstad. Den äldre orgelfasaden förvaras i gravkapellet.	dito
1961	Exteriör ommålning. Kyrkans gula fasader målas med en gråvit alkydoljefärg och gravkoret målas med en blåvit akrylatfärg.	ATA, Stockholms läns museum
1982	Renovering av klockstapeln. Byte av rötskadat virke i stödben, bottenstockar och bottensyllar.	ATA
1990-talets början	Interiör ommålning av kyrkorummet med hjälp av arbetsmarknadsstöd. Vid arbetena som sker utan tillstånd från länsstyrelsen skadas inventarier av färgstänk. Skador efter färg uppstår på altartavlan och dess förgyllda ram.	Muntligt församlingen
2004	Fasadrestaurering. Kyrkans fasader målas om i en brutet vit kulör. Fönstersnickerierna målas i ljusgrått och dörrarna i grönt. Traditionella material används.	ATA, Stockholms läns museum

KÄLLFÖRTECKNING

ATA, Antikvarisk-topografiska arkivet
Bebyggelseregistret, Riksantikvarieämbetet
SLM, Stockholms läns museum, arkivet

Andersson, Aron, *Muskö kyrka*, Sörmländska kyrkor 90, Eskilstuna 1946

Bonnier, Ann Catherine, *Kyrkorna berättar*, Uppsala 1987

Boethius, Ulf, *Vägvisare till kyrkorna i Stockholms län*, Uddevalla 1980

Nilsson, Christina, *Kyrkguiden. Vägledning till kyrkorna i Stockholms stift*, Stockholm 2001

Schnell, Ivar, *Kyrkorna i Södermanland*, Nyköping 1965

Svenskt ortnamnslexikon, Språk- och folkminnesinstitutet, Uppsala 2003